

Date: 27th May-2026

XX ASR IKKINCHI YARMI O'ZBEKISTON HAYKALTAROSHLIGI

Mirzarahmonov Mirodil Mahammadvohid o'g'li

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti Tasviriy San'at fakultiteti Mahobatli haykaltaroshlik yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: XX asrning ikkinchi yarmida O'zbekiston haykaltaroshligi milliy san'atning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida shakllandi va taraqqiy etdi. Bu davr haykaltaroshligida tarixiy shaxslar, mehnatkash inson obrazi, milliy qadriyatlar hamda zamonaviylik g'oyalari badiiy talqinda aks ettirildi. O'zbekiston haykaltaroshlari monumental, dastgoh va memorial haykaltaroshlik janrlarida samarali ijod qilib, san'atning mazmun va shakl jihatdan boyishiga hissa qo'shdilar. Ayniqsa, milliy an'analarning zamonaviy uslublar bilan uyg'unlashuvi ushbu davr haykaltaroshligining asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston haykaltaroshligi, monumental san'at, memorial haykaltaroshlik, milliy an'analar, badiiy obraz, XX asr, san'at taraqqiyoti, haykaltaroshlar ijodi.

Аннотация: Во второй половине XX века скульптура Узбекистана сформировалась как одно из важных направлений национального искусства. В произведениях скульпторов данного периода нашли художественное отражение образы исторических личностей, человека труда, национальные ценности и идеи современности. Узбекские мастера успешно работали в жанрах монументальной, станковой и мемориальной скульптуры, внося значительный вклад в развитие художественной культуры. Одной из характерных особенностей скульптуры этого периода стало гармоничное сочетание национальных традиций с современными художественными стилями.

Ключевые слова: Скульптура Узбекистана, монументальное искусство, мемориальная скульптура, национальные традиции, художественный образ, XX век, развитие искусства, творчество скульпторов.

Abstract: In the second half of the twentieth century, the sculpture of Uzbekistan developed as one of the significant branches of national art. The sculptures of this period artistically reflected historical figures, the image of working people, national values, and modern ideas. Uzbek sculptors worked effectively in monumental, easel, and memorial sculpture genres, contributing greatly to the enrichment of artistic culture. One of the main characteristics of this period was the harmonious combination of national traditions with modern artistic styles.

Keywords: Sculpture of Uzbekistan, monumental art, memorial sculpture, national traditions, artistic image, twentieth century, development of art, creativity of sculptors.

Haykaltaroshlik 1990-yillarga qadar o'zbek badiiy madaniyatining yangi jabhalaridan biri sifatida shakllanib, endilikda xalqchil ravishda rivojlanib borayotgan

Date: 27th May-2026

noan'anaviy san'at turlaridan hisoblanadi. U XIX asr oxirlaridan kirib kelganiga qaramay, uzoq muddatgacha rivojlanish bosqichiga erisha olmagan. Mahalliy sharoitga moslashib, mamlakatimiz hududida shakllanishi 1950-yillar o'rtalarigacha davom etgan. R. X. Taktashning fikricha: "1920-yillarda mahobatli va dastgohli haykaltaroshlikning rivojlanishi juda sust kechgan, maqtovg'a arziydigan asarlar deyarli bo'lmagan. Rassomchilik badiiy ta'lim maskanida yuqori malakali yosh haykaltaroshlarni tayyorlash masalasi yetarli darajada bo'lmagani uchun uzoq vaqtgacha tajribali haykaltaroshlar yetishib chiqmagan".¹³

O'zbekistonda XX asr boshlaridagina haykaltaroshlikning relyef turi asta sekin ko'zga tashlana boshladi. 1918-yilda mamlakatda rassomlik maktabining ochilishi bilan tasviriy san'atning barcha sohalari rivojlandi. Jumladan, haykaltaroshlik ham, asta-sekinlik bilan odimlay boshladi. Rassomlik texnikumlarida yosh haykaltaroshlarni tayyorlash yetarlicha professional darajada emas edi. Ancha vaqtgacha malakali haykaltaroshlarning yetishmasligi sezildi. Bog'-hiyobon va bezakli haykaltaroshlik ham yaxshi rivojlanmagan. 1933-yilda o'tkazilgan respublika badiiy ko'rgazmasida zamondoshlar portretlari qo'yildi: O. Korjinskaya, Rusakova, Sereteli ishlari lekin ulardan hech qaysisi 1934-yilda Moskvada ochilgan O'zbekiston san'atiga bag'ishlangan ko'rgazmada qo'yilmadi. Haykaltaroshlik hatto 1930-yillarda ham respublika tasviriy san'atining eng sust bo'lagi edi. Birorta ham milliy haykaltarosh yetishib chiqmadi, yog'ochda, marmarda, bronzada ishlangan bironta asar bo'lmadi.¹⁴ 1930-yillarning o'rtalarida O'zbekistonda ijodiy faol va maqsadga intilgan haykaltaroshlar guruhi bor edi. Bu guruhga N. Kudryavseva, O. Korjinskaya, O. Rusakova, G. Massons (Minasyan), N. Krasovskiylar kirgan. Keyinroq ularga Leningradda ta'lim olgan Y. Kuchis qo'shilgan. Bundan tashqari, Rossiyadan yuborilgan V. Simonov, B. Ingal, D. Shvards, A. Lavinskiylar bilan ijodiy muloqotning boshlanishi soha uchun foydali bo'lgan. Biroq, 1940-yillar ohirigacha ijod qilgan haykaltaroshlar orasida mahalliy avlodning borligi yoki tasviriy san'at miqyosida faol rivojlanganini tasdiqlovchi tavsilotlar uchramaydi. "XX asrning birinchi yarmidan O'zbekistonda bir necha haykaltaroshlar ijod

qilgan bo'lsa-da, jiddiy maktabi hali shakllanmagan edi" degan fikr ham shundan dalolat beradi. Bu yillarda ishlangan haykallar to'g'risida ma'lumot xira va uzuq-uzuq edi. O'sha davrdan saqlanib qolgan ko'rgazmalar kataloglarida haykaltaroshlik namunalari ko'rsatilmagan, gazetada chiqqan kam sonli fotosuratlar eslab o'tilgan ishlar haqida aniq tasavvur berolmagan.

N. Kudryavseva ishlaridan eng qiziqarlisi Toshkent shahar ijroiya

¹³ D. Po'latov. O'zbekiston zamonaviy haykaltaroshligining rivojlanish tamoyillari. San'atshunoslik fanlari nomzodini olish uchun dissertatsiya. Toshkent - 2007. 17-b

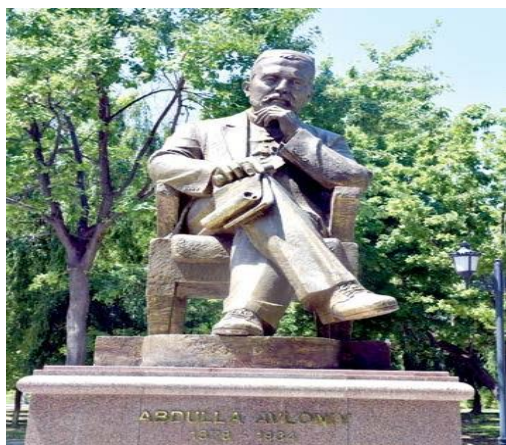
¹⁴ Искусство советского Узбекистана. 1917 - 1972. М.: 1976. 69 - б

Date: 27th May-2026

qo'mitasining raisi D. Abidova portreti, "Yosh o'zbek kishisining boshi" va "O'zbek bola" portretlari. Abidova portretida o'zbek ayolining xarakter va xususiyatlari aks ettirilgan eskilik sarqitlariga nafrat, ehtiyotkorlik, qat'iylik, sabrlilik, his-hayajon ularga xos jihatlari edi. Ular o'zlarining tashqi ko'rinishi oddiyligi va soddaligi bilan ajralib turgan. Bu portretlarga qarab, muallif tomoshabinga 1917-yil voqealari bilan ichkaridagi qorong'ulikdan oyoqqa turgan, davlatni boshqarish uchun tayyor bir o'zbek ayolining takrorlanmas aniq xislatlarini yetkazib berganini sezamiz. Abidova yuzida va qo'llarining harakatida suhbatdoshlariga bo'lgan e'tibor va diqqat ko'rinadi. D. Abidova portreti - O'zbekiston haykaltaroshligidagi yangi o'zbek ayoli obrazining muvaffaqiyatli tasvirlanishi edi. Kudryavseva o'zining a'lo darajadagi portretchi-haykaltaroshligini gipsli byust "Yosh o'zbek kishisining boshi" da namoyon etdi. Noma'lum yigitning jiddiy, qahrli yuz ifodasi hali katta kuchga ega ekanligini, kuch-quvvatga to'laligini bildiradi. Bu asarni ko'ra turib odamning jonli nafas olayotganini xis qilgandek bo'lasiz. "O'zbek bola" bezakli haykali esa tinchmushohadali ko'rinishi, chiziqlar ritmi, shakllar plastikasi bilan esda qoladi.

Kudryavseva ishlarida to'xtalishning sababi, 1930-yillarning o'rtalarida O'zbekiston haykaltaroshlarining professional malakalari sust edi. Bog'lar va korxonalar uchun yaratilgan haykallar G. Massons, O. Korjinskaya, O. Rusakova, N. Krasovskiylar tomonidan ishlangan, ammo ular ko'pga chidamagan, gipsdan qilingan, ishlanishi bo'yicha hunarmandlarnikidek bo'lgan. Biroq yuqori malakali haykaltaroshlarning ishlari ham shunday edi. Masalan, N. Kudryavsevaning, Y. Kuchisning, Y. Strazdinning yo'qolgan ishlari. 1937-1938-yillardagi respublika ko'rgazmalaridagi haykallar juda kam joy egallagan. Faqat, 1930-yillarning oxiriga kelib, O'zbekistonda xalq ta'limi va madaniyatining o'sishi bilan institut, klublar, maktablarning qurilishi bilan haykaltaroshlar oldiga arxitektura majmualariga bezakli monumental haykallarni qo'shish bilan bog'liq jiddiy masalalar qo'yildi.

Bu davrgacha to'plangan tajriba O'zbekistonlik haykaltaroshlarga turli xil jamoat binolarini fasad qismlarini bezashda qatnashishga imkon berdi. 1939-1940-yillarda O. Korjinskaya Toshkentdagi Nizomiy nomli Davlat pedagogika instituti fasad qismi uchun betondan ishlangan ikkita bezakli guruhni yaratdi. Chap tomondagi syujet mehnat faoliyatiga bag'ishlab ishlangan bo'lsa, o'ng tomondagisi esa ilm-ma'rifatni bildiruvchi syujetdir. 1930- yillarning oxirida Strazdin va A. Ivanov Toshkentdagi harbiy idora tomonidan qurilgan bino fasadi uchun harbiy chegarachilarning barelyef tasvirini betondan ishlashdi. Shu yilning oxirida Tosh Shahar loyihada haykaltaroshlik ustaxonalari tashkil etildi, ular birinchi galda qurilayotgan kanallar uchun bezakli haykallar va barelyeflarni ko'plab ishlab chiqarishdi. Bundan tashqari parklar, hiyobonlar, dam olish uylari va sanatoriyalar o'sha yillarda gipsli haykallar bilan

Date: 27th May-2026

bezatilgan. Shu yillarda o'z ijodini boshlagan A. Ivanov Katta Farg'ona kanali uchun bir juft figurani yasadi "Quruvchi va quruvchi ayol". Farg'ona kanali qurilayotgan paytda arxitektura va haykaltaroshlik sintezi masalalari bo'lmagan. Bezakli haykallar arxitektura majmuidan qat'iy nazar, faqat unga qo'shimcha sifatida yaratildi. Respublika badiiy ko'rgazmasida 1940-yilda dastgohli haykallar qo'yildi: Strazdin "Ketmonchi", Massons Gorkiy portreti, A. Ivanovning "Lenin Razlivda" asarlari. Ular turli xil materiallardan foydalanishgan, (tosh, bronza) ammo gipsdan ishlangan bu asarlar, mavzusining muhimligiga qaramay, mohirligi darajasi bo'yicha bog'-park bezakli haykallaridan yuqori emasdi va hunarmandchilik ishlari darajasidan ham ko'tarilmadi. Qaysidir ma'noda faqat Strazdinning "Ketmonchi" haykalini olish mumkin, unda oddiy va haqiqiy dehqon, paxta dalasi mehnatkashi obrazi yaratilgan.¹⁵

Urushning so'nggi davrida o'zbek haykaltaroshligida ijodiy kuch va imkoniyatlar to'plandi va 1960-yillarda to'la namoyon bo'ldi. Rangtasvir va grafikadan ancha orqada qolgan haykaltaroshlik bu davrga kelib jadal rivojlana boshladi. Haykaltaroshlar qatoriga milliy kadrlar kelib qo'shildi, ular Leningrad, Moskva va Toshkentdagi oliy badiiy ta'lim muassasalarida ta'lim olishgan. Urushdan keyingi davrda haykaltaroshlar brigadasi tuzildi, unda Ivanov, Grishenko, Korjinskayalar ijod qilishdi va Toshkent kuranti minorasiga II jahon urushi mavzusida barelyef ishlashdi, ammo bu loyiha kutilgan natijani bermadi. 1949-yilda Toshkentda yangi qurilgan Alisher Navoiy nomli kutubxonaga Toshkent rassomlik bilim yurti o'quvchilari tomonidan Y. Kuchis rahbarligida mashhur yozuvchilarning portretlari ishlangan. Ularni betondan yasashgan va ular qo'pol ko'rinishda bo'lgan. 1954-yilda Ivanov va Grishenko tomonidan Qoradaryo hududidagi Quybishev to'g'onida syujeti bo'yicha ramziy plakatni bildirgan hujjatli talqindagi "Mehnat g'alabasi" katta guruhi ishlangan. Haykaltaroshlarning ijodiy faolligi ayniqsa dastgohli haykaltaroshlikda aks etdi. Ivanov 1950-yillarning boshida mehnat qahramonlari va O'zbekistonning ilg'or paxta teruvchilari portretlarini yaratdi. M. Ubaydullayeva, Z. Mutalova, O. Yo'ldosheva portretlari Toshkentdagi va butunittifoq ko'rgazmalarida 1950-1951-yillarda namoyish etilgan.

Ushbu portretlar orqali Ivanov o'zining mohir portretchi usta ekanligini ko'rsatdi. Eng yaxshi asarlari qatoriga o'zbek raqqosasi va xoreografi Mukarrama Turg'unboyevaning yarim figura portreti kiradi. Haykaltarosh ushbu portret orqali O'zbekiston ayollarining umumlashgan obrazini ko'rsatadi. Shunday asarlaridan yana biri 1951 -yilda yaratilgan "Zveno boshlig'i" Bu asarda kolxozchining tipik, ideallashtirilgan obrazi yaratilgan. F. Grishenko Dnepropetrovskdagi badiiy bilim yurtida tahsil olgan, urushdan so'nggi dastlabki yillarda yog'ochda ishlagan (Pushkin, Mirzo Ulug'bek va Hamid Olimjon asari qahramonlari obrazlari). Haykaltarosh o'tkir jonli kompozitsiyalar muallifi, janrchi. Asarlari: "Hunarmand" (1950-yil), "Qushlar do'sti" (1954-yil), rangtasvir janrli kartinalari didaktik yo'nalishi va mavzusi bo'yicha moslashib ketgan. 1950-yillarning birinchi yarmida faol ijod etgan haykaltaroshlardan N. Krinskaya, u o'z o'g'li

¹⁵ Искусство Советского Узбекистана. 1917-1972. - М. 111-112-113-114-б.

Date: 27th May-2026

va qizining portretlarida his-tuyg'uni, o'z ijodiy yondashuvini ko'rsatib bergan. O'zbekistonning dastlabki haykaltaroshlaridan yana biri G. Massons asosan portret janrida ijod qilgan. Bu davrda u Y. Ohunboboyevning marmar byustini, paxtachilik bo'yicha mohir usta X. Tursunqulov portretini va kompozitor P. Glier portretlarini ishlagan. Yuqorida ta'kidlangan, plastik san'atdagi yutuqlar dastgohli va mahobatli haykaltaroshlikning rivojlanishiga to'sqinlik qilib turgan bir qator kamchiliklarni yengib o'tishda o'ziga xos asos bo'ldi. 1960-yillarda ham mahobatli haykallar gipsda va betonda ishlangan. Ayrim bronza haykallar materiallari Rossiyadan keltirilgan: Toshkentda o'rnatilgan Y. Ohunboboyev, V. V. Quybishev, M. F. Frunze, S. M. Kirovlarning bronzadan ishlangan byustlari. 1963-yilda Toshkentlik komissarlarga bag'ishlangan granitli monumentning haykal qismi D. Ryabichev tomonidan bajarilgan va Toshkentning vokzal oldi maydonida o'rnatilgan. Dastgohli va janrli haykaltaroshlik badiiy ko'rgazmalar bisoti bo'lib qoldi, ammo u shahar va qishloqlarga keng yoyilmadi. Shunga qaramay, o'zbek haykaltaroshlarining haykaltaroshlikning oddiy vositalarini yangilashga bo'lgan Vqiziqishini, zamonaviy g'oyalarni aks ettirishga intilishini ta'kidlash zarur.¹⁶

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, XX asrning ikkinchi yarmida O'zbekiston haykaltaroshligi nafaqat tasviriy san'atning muhim tarmog'i sifatida shakllandi, balki milliy madaniyat va ma'naviy tafakkurning badiiy ifodasi darajasiga ko'tarildi. Bu davr haykaltaroshligida tarixiy shaxslar, mehnatkash inson obrazi, milliy qahramonlar va zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-falsafiy g'oyalari chuqur badiiy talqin qilindi. Ayniqsa, monumental va memorial haykaltaroshlik janrlarining rivojlanishi xalqning tarixiy xotirasini saqlash, milliy o'zlikni anglash va estetik tafakkurni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qildi.

Mazkur davr haykaltaroshligining o'ziga xos jihatlaridan biri milliy an'analar bilan zamonaviy san'at uslublarining sintezi hisoblanadi. Haykaltaroshlar Sharqona plastik tafakkur, xalq amaliy san'ati unsurlari hamda realizm tamoyillarini uyg'unlashtirish orqali o'ziga xos badiiy maktabni yaratdilar. Natijada, haykallarda nafaqat tashqi qiyofa, balki insonning ichki ruhiyati, ma'naviy dunyosi va davr ruhi ham aks ettirildi. Bu esa O'zbekiston haykaltaroshligining badiiy-estetik qiymatini yanada oshirdi. Shuningdek, XX asrning ikkinchi yarmida yaratilgan haykaltaroshlik asarlari jamiyatning mafkuraviy, madaniy va estetik qarashlarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qildi. Mustaqillik arafasi va mustaqillikning dastlabki yillarida esa milliy tarixga murojaat qilish, buyuk ajdodlar xotirasini abadiylashtirish va milliy qadriyatlarni tiklash jarayoni haykaltaroshlik san'atida yangi bosqichni boshlab berdi. Shu bois, ushbu davr haykaltaroshligini o'rganish O'zbekiston san'ati tarixini tadqiq etishda muhim ilmiy manba sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

¹⁶ Искусство Советского Узбекистана. 1917-1972. - М. 224-225-б

Date: 27th May-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

- 1.D. Po'latov. O'zbekiston zamonaviy haykaltaroshligining rivojlanish tamoyillari. San'atshunoslik fanlari nomzodini olish uchun dissertatsiya. Toshkent - 2007. 17-b.
- 2.Искусство советского Узбекистана. 1917 - 1972. М.: 1976. 69 – б
- 3.Искусство Советского Узбекистана. 1917-1972. - М. 111-112-113-114-б.
- 4.Искусство Советского Узбекистана. 1917-1972. - М. 224-225-б.

